

JUHLAJULKAISU

SIMO ZITTING

1915 · 14/2 · 1985

SUOMALAINEN LAKIMIESYHDISTYS

Vammala 1985. Vammalan Kirjapaino Oy.

ISSN 0356-7222

ISBN 951-855-076-X

ISBN 978-951-855-870-8 (PDF)

Kaarle Makkonen

Kaunokirjallisuus yleisen oikeustieteen opetuksessa

Eräs kokeilu

*Mies, joka tahtoo totuutta, ryhtyy tutkijaksi;
mies, joka tahtoo päästää subjektiivisuutensa val-
loilleen, rupeaa ehkä kirjailijaksi; mutta mitä tekisi
mies, joka tahtoo jotakin siltä väliltä?*

Robert Musil: Mies vailla ominaisuuksia

Aikakauslehti Kanavan numerossa 1/1982 ilmestyi oikeussihteeri Jukka Kemppisen artikkeli »Minä olen tuomari». Siinä käsitellään eloisasti ja asiantuntevasti kirjallisuudessa esiintyviä kuvauksia lainkäytöstä. Kirjoittaja kertoo joskus kaavailleensa, millaiseksi tulisi muodostaa varatuomarin arvon saamisen edellytykseksi määrättävä yleisen kirjallisuuden approbatur, joskin huomauttaa, ettei sellaista hanketta ole hänen tiedossaan ja toteaa: »Professorit olkoot rauhassa; en halua tässä esittää käsityksiäni pakollisista teoksista».

Mutta »professorit» eivät olleet rauhassa. Jo ennen em. kirjoituksen ilmestymistä, syyslukukaudella 1981 oli Helsingin yliopiston yleisen oikeustieteen laitos käynnistänyt aineensa syventäviin opintoihin kuuluvan projektin »Oikeus maailmankirjallisuuden valossa». Tätä projektia ja siitä saatuja kokemuksia on tarkoitukseni seuraavassa tarkastella. Aihetta on jo kosketellut laitoksen tuolloinen assistentti Urpo Kangas puheenvuorossaan Kemppisen artikkelin johdosta (Kanava 3/1982 s. 182).

Kysymys siitä, miten kaunokirjallisuudessa on lähestytty oikeutta, ei sellaisenaan ole uusi. Maailmankirjallisuus on kyllästetty oikeuselämää, tuomioistuimia ja tuomareita koskevilla kuvauksilla, useimmiten negatiivisessa mielessä (summum ius, summa iniuria), ja on luonnollista, että lakimiehet kautta aikojen ovat kiinnostuneet tästä. Se, millaisia

selvityksiä asiasta on olemassa, olisi tutkimusteema sinänsä ja mainit-
sen tässä esimerkkinä ainoastaan Josef Kohlerin laajan teoksen Sha-
kespeare vor dem Forum der Jurisprudenz (1883, 2. p 1919). Tekijä
sanoo esipuheessaan tarkoituksensa olevan muovata oikeustieteen
kielelle ne sisimmät oikeudelliset ajatukset, jotka suurin runoilijoista on
säkeiden asussa ilmaissut sekä valaista niiden yleishistoriallista ole-
massaoloa ja kehitystä. Sen sijaan tehtävänä ei ole, sanoo tekijä, luoda
Shakespearen tekstien pohjalta ao. aikakauden erityishistoriaa oikeu-
desta.

Juuri tuo tehtävä, tietenkin paljon vaatimattomammassa mielessä,
oli projektimmeikin tavoite: koettaa selvittää olisiko maailmankirjalli-
suuteen sisältyviä oikeuselämän kuvauksia ja kannanottoja mahdollista
»kääntää» oikeustieteen (oikeusteorian, -filosofian) kielelle tulkitsemal-
la ne uudelleen tätä taustaa vasten. Kyseessä oli siis nimenomaan
yleisen oikeustieteen eikä kirjallisuustieteen projekti. Osanottajille tero-
tettiin, että tämän tuli selvästi näkyä sekä aineissa että tutkielmissa.
Tarkoituksena ei liioin ollut ryhtyä spekuloidaan epämääräisillä fanta-
sioilla taiteen »korkeammasta totuudesta» tms. Vaikka taiteen ja
tieteen raja ei aina olekaan selvä, taide kuitenkin periaatteessa vaikut-
taa ja vakuuttaa toisin keinoin kuin tiede, retorisesti valituin sanakään-
tein, monimielisin termein, subjektiivisin kärjistyksin, vahvasti tunnela-
datuin ilmaisin, jne. »Keksimisen tie», mielikuvituksen ja oivaltamisen
psykykinen mekanismi voi taiteilijalla ja tieteilijällä olla varsin samanlai-
nen, »todistamisen tie» taasen erilainen. Toinen asia on, että kaunokir-
jallisessakin esityksessä tiettyjen asioiden ja tapahtumien käsittelytapa
voi joskus olla luonteeltaan lähellä tieteellistä selittämistä tai — kuten
hermeneutikot sanoisivat — ymmärrettäväksi tekemistä.¹ Projektityös-
kentelyssä tuli tuo periaatteellinen ero pitää mielessä. Kirjailijan ajatuk-
set saattavat *ilmentää* esim. luonnonoikeudellista tai lakipositivistista
aatemaailmaa, mutta hän ei voi *edustaa* niitä samassa mielessä kuin
oikeusteoreetikko. Projektin tehtävää voisi luonnehtia, Kohlerin kirjan
nimeä mukaillen, otsikolla: Die Schönlitteratur vor dem Forum der
Rechtstheorie.

Tutkintovaatimuksiin ei otettu kaunokirjallisuutta, lukuunottamatta
Tolstoin Ylösousemus-teoksen ensimmäistä osaa, joka kaikille pakol-
lisena kuului alkutentin vaatimuksiin. Kirja sisältää laajan oikeuden-
käyntiaiheen ja ideana oli, että opiskelijat saisivat tuntuman projektin
teemaan heti alussa lukemalla po. teoksen rinnakkain yleisen oikeustie-

¹ Vrt. Heikki Ylikangas, Mielikuvitus kirjailijan ja historian tutkijan työssä (Parnasso
7/1983 s. 425 ss.).

teen kurssivaatimusten kanssa. Projektin alkuun kuului myös pakollinen luentosarja oikeudellisen ajattelun aatehistoriasta. Kevätlukukausi alkoi sarjalla vierailuluentoja ja jatkui seminaarityöskentelynä. Tutkielmien teemat vahvistettiin, jokainen opiskelija piti omasta aihepiiristään seminaarialustuksen, kirjoitti vaadittavat aineet ja alkoi valmistella tutkielmaansa. Kaksi lukukautta kestänyt projekti päättyi lopputenttiin, jonka vaatimukset määritti jokaisen opiskelijan kohdalta erikseen hänen intressipiiriään vastaavaksi.

Projektin kenties mielenkiintoisin osa oli vierailuluennot. Niiden pitäjiksi onnistuttiin saamaan edustava joukko eri alojen asiantuntijoita, suurin osa oman tiedekuntamme ulkopuolelta ja monet kirjallisuuden tutkimuksen ammattilaisia. Projektin osanottajat olivat innokkaita, luennoitsijoille esitettiin kysymyksiä ja keskusteluakin syntyi.

Vierailuluentojen sarjan aloitti prof. *Timo Tiusasen* »raumankielinen» lausuntaesitys Hjalmar Nortamon riemullisesta oikeudenkäyntikuvauksesta. Prof. Tiusanen piti lisäksi luennon syylliseksi määräytymisen ongelmista Dürrenmattin teoksessa *A Dangerous Game*. Apul.prof. *Tarmo Kunnas* käsitteli luennoissaan Nietzscheä oikeusfilosofina ja analysoi oikeudellisia aineksia Robert Musilin teoksessa *Mies vailla ominaisuuksia*. FK *Jaana Anttila* piti niinkään kaksi luentoa, oikean ja väärän probleemasta Giorgio Bassanin romaanissa *Ferraran puutarha* sekä oikeudesta Franz Kafkan ajattelussa. Dosentti *Dietrich Assmann* luennoi oikeudellisista elementeistä saksankielisessä kirjallisuudessa, prof. *Maarit Kaimio* oikeudesta antiikin draamoissa, OTL *Heikki Halila Väinö Linnan* oikeuskäsityksestä romaanitrilogiassa *Täällä pohjantähden alla*, ylijohtaja *K. J. Lång* rangaistuksen täytäntöönpanosta kauno-kirjallisuuden valossa, prof. *Aulis Aarnio* aiheesta selittäminen ja ymmärtäminen Tolstoin teoksessa *Sota ja rauha*, prof. *Maija Lehtonen* teemasta *Albert Camus* ja oikeus sekä apul.prof. *Aarne Kinnunen* syyllisyyskysymyksestä Pentti Haanpään tuotannossa.²

Projektien lopputulos on yleensä arvioitavissa ja mitattavissa opiskelijoiden kirjoittamien tutkielmien perusteella. On luonnollista, ettei esiteltävänä olevan kaltaisessa projektissa saavuteta eikä voidakaan saavuttaa mitään suuren luokan mullistuksia, sen paremmin oikeustieteen kuin kirjallisuudenkaan kannalta. Sellaiseen aihe on aivan liian

² Neljä näistä luennoista on ilmestynyt painettuna Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen vuosikirjassa JURISPRUDENTIA XVI (1983): *Aulis Aarnio*, Man and the Changing Society. Some Thoughts on Leo Tolstoy's Conception of History; *Jaana Anttila*, Der Prozess by Franz Kafka, 1925; *Tarmo Kunnas*, Nietzsche als Rechtsphilosoph; *Maija Lehtonen*, Albert Camus et la justice.

vaativa. Kuitenkin on todettava, että opiskelijat saivat tutkielmistaan irti yllättävän paljon, enemmän kuin oli osattu odottaa. Tässä yhteydessä ei ole mahdollista ruotia yksityiskohtaisesti jokaista esitystä. Tyydyn luettelemaan valmistuneet tutkielmat ja lyhyellä yhteenvedolla luonnehtimaan niiden problematiikkaa. Kaikki opiskelijat olivat itse valinneet sen kirjailijan, jonka ajatusmaailmaa he tutkielmissaan oikeusteorian käsittein pyrkivät analysoimaan.

*Oikeudenmukaisuudesta, oikeudesta ja oikeusmurhasta
Maupassantin novelleissa (Tapio Anttila)*

Tutkielman kolmea peruskysymystä, oikeudenmukaisuutta, luonnonoikeutta ja oikeusmurhaa kirjoittaja selvittelee Guy de Maupassantin eräiden novellien valossa. (Hän käyttää englanninkielisiä käännöksiä). *Oikeudenmukaisuutta* lähestytään novellin »Rosalie Prudent» pohjalta ja siinä kuvatun tuomioistuimen ratkaisun ymmärtämiseen ja selittämiseen käytetään ns. teon teoriaa. Lisäksi tarkastellaan ao. ratkaisua eri justifiointimahdollisuuksien kannalta. *Luonnonoikeutta* arvioidaan kolmen elementin, luonnossa tapahtuvan tappamisen, sodan ja kuolemantuomion avulla perustana novelli »The Diary of a Madman». *Oikeusmurhaa* puolestaan lähestytään amerikkalaisen realismin näkökulmasta, lähinnä käyttäen Jerome Frankin teosta *Courts on Trial*. Pohjana on, novellin *The Diary of a Madman* lisäksi, Pyhä Antoine. Kirjailijan ivan ja kritiikin kohteeksi jää tuomioistuinlaitos sekä luonnonoikeusajattelu, tavoitteeksi tulee oikeudenmukaisuus ja armo.

*Dürrenmatt om rätt, rättmätighet och jurister
(Mika Boedeker)*

Tutkielma käsittää ontologisen analyysin Friedrich Dürrenmattin tuotannossa esiintyvistä oikeuskäsityksestä. Analyysi pohjautuu lähinnä Alf Rossin tekemään eroon idealismin ja realismin välillä, jolloin Dürrenmatt sijoittuu lähinnä jälkimmäisen puolelle. Kirjailijan ajatukset johtavat myös kysymykseen vallankäytön yhteiskunnallisesta merkityksestä ja oikeusvarmuusongelmaan. Tarkastelussaan kirjoittaja tukeutuu analyttiseen hermeneutiikkaan Aarnion tutkimusten pohjalta. Tutkielmassa liikutaan myös kirjallisuustieteen ja valtio-opinkin alueilla.

Kafkan Oikeusjutun oikeusvaltio (Antti Peltomäki)

Tässä tutkielmassa pureudutaan Franz Kafkan Oikeusjuttu-romaanin tulkintaan oikeusteoreettisesta näkökulmasta. Romaanin oikeusvaltio-ongelman analyysia varten kirjoittaja rakentaa ensin eräänlaisen esteettisen tulkintakehyksen nojautuen Theodor Adornon käsityksiin, joiden mukaan Kafka pysyy realismille uskollisena absurdisuudestaan huolimatta tai pikemminkin juuri sen takia. Tutkielmassa nähdään Oikeusjutun ilmentämä oikeusvaltio sidoksissa saksalaisten oikeusvaltioteorioiden perinteeseen. Oleellista tuossa sidonnaisuudessa on positivistisen valtio-oikeustieteen muodollinen oikeusvaltiokäsite ja sen perusteena oleva lakipositivismi. Tutkielmassa pyritään osoittamaan, ettei romaanin absurdisuus ole positivistisen oikeusajattelun vastainen vaan päinvastoin juuri sen ja ns. sidotun ratkaisun periaatteesta kiinnipitämisen edellytys. Oikeustodellisuus *muodostuu* absurdiksi lakipositivistisen oikeusvaltioideologian kautta.³

Oikeudesta ja oikeudenmukaisuudesta Heinrich von Kleistin tuotannossa (Timo Sairanen)

Tutkielmassa selvitetään lähinnä luonnonoikeuden ja oikeudenmukaisuuden merkitystä juridisessa ratkaisutoiminnassa. Pohjana on Kleistin oikeuskäsitykset romaaneissa »Mikael Kohlhaas» ja »Homburgin prinssi Friedrich» sekä kirjailijan kirjoittamia kirjeitä. Kirjailijan ajatusmaailma ilmentää tutkielman mukaan monella tavoin juuri luonnonoikeusteorioita, hänen tavoitteenaan on yhdistämällä oikeus ja moraali saavuttaa jonkinlainen »luonnonoikeudellinen harmonia». Analyyttistä oikeusteoriaa soveltaen kirjoittaja kuitenkin kritikoii po. teorioita ja näkee niiden heijastaman ajatuksen oikeudesta suljettuna systeeminä perusteettomaksi. Oikeus on, kuten romaanit osoittavat, yhteiskunnallis-empiirinen ilmiö ja luonnonoikeuden periaatteet jäävät yksilön sisäiseksi ongelmaksi.

Oikeudellinen valta Anatole Francen kuvaamana – oikeutta vai mielivaltaa (Merja Suoninen)

Kirjoittaja tarkastelee oikeutta ja oikeudellista vallankäyttöä sekä oikeuden legitimitettiongelmia Anatole Francen tuotannon pohjalta.

³ Tutkielman kirjoittajan artikkeli Kafkamainen oikeusjuttu (Lakimiesuutiset 7–8/1984 s. 22–23) sisältää referaatin tutkielmasta.

Tarkastelun kohteeksi on valittu lähinnä teokset »Crainquebille ym. kertomuksia», »Apotti Coignardin ajatuksia» ja romaani »Pingviinien saari». Käsitellessään yhteiskunnallisia kysymyksiä France turvautuu parodiaan, ivaan ja liioitteleviin kärjistyksiin. Tällä tavoin hän saa esiin varsin irvokkaan kuvan oikeudesta ja koko oikeuslaitoksesta. Tutkielmassa analysoidaan kirjailijan näkemyksiä soveltamalla oikeustieteessä esitettyjä käsityksiä oikeuden valtataustasta, rankaisuvallasta, tuomarin sidonnaisuudesta lakiin, ratkaisun oikeellisuudesta, jne. Legitimiteettikysymyksen yhteydessä puututaan lyhyesti myöskin ns. kansalaistottelemattomuuteen.

Kokonaisuutena ottaen projektia voidaan pitää onnistuneena. Tutustumalla varsin laajasti kaunokirjallisuuteen opiskelijat saivat konkreettisen sovellutusmahdollisuuden opiskelemilleen asioille. Yleisen oikeustieteen (oikeusteorian) usein koukeroiset ongelmat eivät näin tuntuneet niin abstrakteilta kuin pönttäämällä niitä pelkästään oppikirjojen avulla. Tämä puolestaan vaikutti edistävästi opiskelu- ja oppimismotivaatioon. Askartelu maailmankirjallisuuden parissa laajentaa yleistä elämänkatsomusta ja opiskelijat joutuivat näkemään, mitenkä varmaankin suurin osa niistä ongelmista, joita oikeusfilosofia käsittelee, on jo taiteen keinoin tuotu esiin ja kuvattu kaunokirjallisuudessa.

Toisessa yhteydessä (Suomalainen Suomi 1963 s. 165) olen sanonut, ettei tieteellisen ja taiteellisen kirjallisuuden *lukemistapojen* välillä saisi olla eroa. Tällä tarkoitan sitä, että vaikka tiede ja taide periaatteessa ovat eri asioita, kaunokirjallisuuden lukijakin pyrkii tutkijan tavoin saamaan informaatiota siitä, mitä kirjailija teostensa kautta on halunnut sanoa. Kirjan sanoman avautuminen erilaisine tulkintavaihtoehtoineen edellyttää puolestaan tutustumista kirjallisuudenhistoriaan, kirjallisuustieteellisiin tutkimuksiin ym. Muussa tapauksessa korkeatasoisenkin kaunokirjallisuuden lukeminen saattaa jäädä pelkän viihteen tasolle. Eli kärjistäen: jos on lukenut a i n o a s t a a n kaunokirjallisuutta, ei itse asiassa ole — vaativammassa mielessä — lukenut mitään! Luulen projektista olleen hyötyä tässäkin suhteessa. Opiskelijat joutuivat liikkumaan myös yleisen kirjallisuustieteen puolella ja saivat näin ehkä syvällisemmän otteen kaunokirjallisuuteen. Tämän ja kirjallisuuden-tutkijain vierailuluentojen perusteella projekti merkitsi ehkä myös pientä osallistumista tieteidenväliseen keskusteluun.

Mainittakoon vielä, että projektimme näkökulma juridiikan ja kaunokirjallisuuden väliseen yhteyteen ei ole ainoa mahdollinen. Yksi tehtävä olisi selvittää, mitenkä lakeja ja oikeuskirjallisuutta yleensä

voidaan arvioida esteettisin perustein. Esim. 1734 vuoden lain pykälien ilmaisutavassa ja tyyliässä on nähty esteettisiä ansioita, jopa runoutta.⁴ Samalla tavoin voitaisiin lähestyä oikeustieteilijöidenkin kirjoituksia ja teoksia, nekin saattavat sisältää esteettisiä arvoja. Lakimies ja taide on eri ongelma kuin lakimies taiteilijana.⁵ Oma mielenkiintonsa olisi sillä, ketkä tunnetuista kirjailijoista ovat suorittaneet lakimiestutkinnon (tai jättäneet sen kesken!) jne. Nämä kysymykset jäivät kuitenkin projektin teeman ulkopuolelle.

⁴ Berndt Godenhjelm, Poetiska stilmedel i 1734 års lag. Hufvudstadsbladet 18. 6. 1969.

⁵ Ks. esim. LAW AND LITERATURE teoksessa Selected Writings of Benjamin Nathan Cardozo (New York 1947) s. 338 ja Eugen Wohlhaupter, Dichterjuristen III (Tübingen 1957).